

Развој и модификации на едно писмо – *пример со египетското писмо*

Марија Станковска - Самали
докторант на Универзитетот Париз 4-Сорбона
maris_mare@hotmail.com

Писмото се јавува како нужна потреба за комуницирање меѓу луѓето во рамките на една цивилизација која постигнала одреден степен на развој. Научниците се сложуваат во претпоставката дека генерално, првиот стадиум на писмото, иако не и нужен, е пиктографското писмо. Тоа се развива од примитивните цртежи кои ги претставуваат предметите и суштествата од секојдневниот живот, најчесто со цел магиски да се влијае на природните појави. Ваквата едноставна репрезентација прераснува во вистинско раскажување чијашто комплексност врши повратно вијание на елементите на цртежот. Со цел да се раскаже што повеќе, да се заштеди времето и просторот, елементите на цртежот се поедноставуваат. Тие треба да се доволно едноставни за да може лесно да се напишат (нацртаат) но и доволно јасни за да ја пренесат идејата на која се однесуваат. Така тие стануваат знаци, симболи кои претставуваат една идеја – идеограми[1]. Идеограмите се врежуваат во меморијата на луѓето, тие ги распознаваат. Идејата е пренесена. Тоа е стадиум на идеографско писмо. Но преминот од цртеж кон идеографско писмо е сложен и долготраен процес. Тој подразбира постоење на граматички систем, макар и наједноставен, којшто е потребен симболите наредени еден до друг да стапат во меѓусебен сооднос со којшто би формирале логичка целина, реченица.

Првите најпрости идеограми во Египет се јавуваат во преддинастискиот период, во време на енеолитот[2]. За најстар идеограм кој стигнал до нас се смета претставата на црвената круна од Делтата[3]. Египтологот А Херц (A. Hertz) смета дека првите идеографски претстави се однесувале на имињата на боговите и кралевите како и на титулите[4]. Сепак, во оваа фаза не може да се зборува за писмо во вистинска смисла на зборот. Дури и кога се работи за покомплексни групи од идеограми, во кои некои научници ги гледаат зачетоците на хиероглифите и на едно писмо од симболи, тие не треба да се сметаат за писмо, бидејќи кај нив отсутствува граматичка поврзаност на елементите[5]. Она што останува енигма е како од овој стадиум писменото искажување еволуира во писмо со сложен граматички систем кој ги поврзува хиероглифите во логички целини – реченици. Неспорно е дека до тој премин е дојдено постепено; цртежите се упростили до степен на идеограми кои и понатаму се упростувале, а нивниот број се зголемил. Врз основа на податоците со кои денеска располагаме не ни е познато дали решението за начинот и принципите на меѓусебното поврзување на зборовите-идеограми-хиероглифи во реченица е автохтоно, односно дали еволуирало од првите обиди за раскажување на настаните или се работи за влијание од надвор, за идеја преземена од некоја друга цивилизација која Египќаните ја адаптирале во духот

на нивниот веќе постоен систем од едноставни елементи. Со текот на времето, идеограмите добиваат и чисто фонетска вредност.

Вистинско хиероглифско писмо како веќе оформен систем се јавува за време на владеењето на вториот крал од првата династија (околу 3000 г. п. н. е.) [6]. Тоа е составено од идеограми кои во исто време можат да ја пренесуваат идејата за објектот којшто го претставуваат, но и да имаат вредност на слогови и особено на консонанти. Хиероглифското писмо покажува интересна особина: од една страна, тоа останува исто, непроменето, во целиот долг период на неговата употреба (повеќе од три милениуми) [7]; од друга страна, пак, иницира свои курзивни варијанти.

Хиероглифите се користат за пишување врз монументалните градби: фасадите на храмовите, дворците, камените саркофази. Шамполион го користи терминот «линеарни хиероглифи» за означување на хиероглифите кои се испишани со мастило на дрвените саркофази и, во подоцнежниот период, на папирусите ставани до мумиите. Најверојатно во овој тип на хиероглифи треба да се бара и почетокот на следниот облик на хиероглифското писмо - неговата курзивна (ракописна) варијанта, наречена хиератско писмо. Тоа е еден вид на деформирано хиероглифско писмо [8]. Овој тип на букви биле пишувани со мастило на мек материјал (папирус, дрво, ткаенина, кожа и сл.). Хиератското писмо се јавува речиси во исто време со хиероглифското, а е во употреба се до 3 в. н. е [9]. Она што е типично за ова писмо е спојувањето на неколку знаци во еден; непотребните елементи на еден идеограм се отфрлуваат, а се задржуваат само есенцијалните по кои истиот се препознава. Со текот на времето се јавува уште една форма на хиероглифското писмо, уште поупростена од хиератското, наречена демотско писмо. Најстариот документ напишан на демотско писмо датира од времето на фараонот Псаметих Први (664 - 610 г. п. н. е.).

Демотското писмо започнало да се користи за административни документи и документи од приватен карактер – лични писма, тестаменти и сл., додека хиератското останува резервирано за официјални религиозни документи. Демотското писмо уште повеќе се оддалечува од хиероглифското. Тоа оди дури дотаму, што најчестите комбинации на идеограми ги спојува и ги пишува како еден знак кој веќе не се разложува на своите составни елементи. За да не доаѓа до забуна, во демотското писмо хомофоните – знаци кои имаат различна форма, но иста фонетска вредност – се сведени на минимум. Со текот на употребата самото демотско писмо бележи промени [10].

За поделбата на буквите во Египет на “свети” (ἱερά) и “демотски” (δημοτικά) зборува уште Херодот [11]. Последниот документ којшто дошол до нас испишан со демотско писмо датира од 5 в. н. е. Со освојувањата на Александар Велики, а уште позасилено со доаѓањето на власт на династијата Птолемејевци (305-30 г. п. н. е.), во Египет започнува да се употребува грчкото писмо. Многу официјални документи од овој период се двојазични – ист текст е напишан на грчки и на египетски јазик (кој најчесто е даден со двете варијанти на писмо – хиероглифско и демотско [12]). Со хеленизацијата и сè пошироката употреба на грчкиот јазик, во Египет настапува уште една многу значајна промена – од 2 или 3 век египетскиот јазик започнува да се пишува со азбука составена од 24-те знаци на грчкиот алфабет и 7 демотски знаци. Ова писмо се нарекува коптско писмо. Терминот доаѓа од грчкиот збор αἰγύπτιος (египетски), чијашто арапска варијанта е *gobt*. Во периодот што следува се прецизира коптската азбука. Римјаните по освојувањето на Египет (30 г. п. н. е.) го задржале како официјален грчкиот јазик. Во 641

г. н. е. Египет го освоиле Арапите. Коптскиот јазик и писмо опстојале до 14 в. н. е. Оттогаш нивната употреба била резервирана само за литургија.

Познавањето на коптскиот јазик имало решавачка улога за дешифрирањето на хиероглифите од страна на Шамполион. Во 1799 г. кај градот Рашид кој Французите го нарекувале Розета, бил откриен камен со текст напишан со хиероглифско (сакрално), демотско и грчко писмо, наречен “каменот од Розета”. Служејќи се со своето познавање на коптскиот јазик и користејќи ги сознанијата до кои дошле неколкуте истражувачи кои се занимавале со проблематиката на дешифрирање на хиероглифите пред него, Шамполион успеал, како што самиот пишува во еден извештај, да изведе серија од демотски знаци со слоговно-фонетска вредност, кои во идеографскиот (хиероглифски) текст претставувале лични имиња[13]. Со понатамошни компаративни методи и со долгогодишна работа врз разни египетски текстови, ингениозниот научник успеал да го дешифрира хиероглифското писмо.

Од сите три верзии на античкото египетското писмо (хиероглифско, хиератско и демотско), изгледа дека се најмногубројни документите напишани со демотско писмо, бидејќи со него биле пишувани административни документи и документи од приватен карактер. Административната евиденција најчесто била водена на глинени таблички наречени “остракони” (τὰ ὀστρακὰ)[14]. Овие документи многу често претставуваат единствен извор за функционирањето на определени сегменти од египетското општество. Така, на пример, за време на археолошкото ископување од страна на француско-полска екипа на археолози во Едфу во 1939 г. се пронајдени 489 остракони и 2 дрвени таблички испишани со демотско писмо[15]. Исто така во текот на две истражувања во Каиро, египтологот Бернадет Мени и нејзината екипа евидентирале над 900 остракони напишани со демотско писмо[16].

Белешки:

- [1] Сложенката *идеограм* е добиена од грчките зборови *ιδέα* (идеја) и *γράμμα* (буква). Така, зборот идеограм треба да се сфати не како буква, туку како стилизирана претстава-цртеж со кој се пренесува идејата за претставениот објект или суштество.
- [2] J. G. Février, *Histoire de l'écriture*, Paris, 1984, p. 120.
- [3] Wainwright, *Journal of Egyptian Archaeology*, 9, 1922, p. 25 ss.
- [4] A. Hertz, « Les débuts de l'écriture », *Revue Archéologique*, 1934, 2, p. 113.
- [5] J. G. Février, *o. c.*, p. 125.
- [6] J. G. Février, *o. c.*, p. 123.
- [7] Последните документи напишани со хиероглифско писмо датираат од 3 в. н. е.
- [8] H. Sottas, *Introduction à l'étude des hiéroglyphes*, Paris, 1923, p. 46.
- [9] Од овој период датира последниот документ испишан со хиератски знаци кој стигнал до нас.
- [10] На пример, за промената на два знака во демотскиот во време на Август, cf. Bernadette Menu, « Reçus démothiques gréco-romains provenant d'Edfou », во *Hommages à Serge Sauneron I. Egypte pharaonique*, Le Caire, 1979, p. 263 и Annexe I.
- [11] Her., *Hist.* 2, 36.
- [12] Хиератската варијанта не е дадена, бидејќи најчесто се избира поупростената ракописна варијанта, а тоа е демотското писмо.
- [13] Jean-François Champollion, *Lettre à M. Dacier*, Paris, 1822.

- [14] Остракон може да биде секое парче добиено од скршен керамички (глинен) сад или камен. Тие парчиња се искористувале за прибележување на некоја информација, во некои грчки полиси за гласање и сл.
- [15] J. Manteuffel, *III Tell Edfou* 1939, IFAO, LE Caire, 1950, p. 329-330.
- [16] Bernadette Menu, *o. c.*, p. 261. Во цитираната статија, г-ѓа Мени го дава текстот со превод на француски на 30 остракони кои се однесуваат на разни видови на такси.